

Kirjasto yksilön perusoikeuksien toteuttajana

Esko Lukkarinen

Kirjastojen toimintaa säätelevät monet lait. Kansalaisten perusoikeuksista kirjastojen osalta on puhuttu melko vähän. Tässä artikkelissa luodaan katsaus kirjastojen kannalta keskeisiin kansalaisten perusoikeuksiin ja niiden vaikutukseen kirjastojen toiminnassa. Yleisiä kirjastoja koskevat kirjastolailla on liitännä sivistyksellisiin perusoikeuksiin. Näiden lisäksi tärkeitä perusoikeuksia kirjastoille ovat sananvapaus, yhdenvertaisuus, yksityiselämän suoja, henkilökohtainen koskemattomuus ja oikeusturva. Perusoikeuksien lisäksi kirjastoja koskevat myös hyvän hallinnon periaatteet.

Perusoikeuksien erityisyys

Perusoikeudet ovat perustuslaissa säädettyjä, yksilölle kuuluvia perustavanlaatuisia oikeuksia, joille lainsäätäjä on halunnut turvata erityisen pysyvyyden. Niiden muuttaminen ja niistä poikkeaminen on mahdollista vain vaikeutetussa lainsäätämisyjärjestyksessä. Modernin perusoikeuskäsityksen mukaan perusoikeuksien erityinen oikeudellinen luonne on kuitenkin muutakin kuin lainsäätäjää velvoittava korotettu muodollinen lainsäädäntömenettely.

Perusoikeusoireuksien merkitys yksilön oikeuksina korostuu nykyisin yhä useammin myös tuomioistuinten ratkaisuihin ja hallintokäytännössä. Tuomioistuinten ja viranomaisten on ratkaisuihin noudatettava perusoikeusmyönteistä tulkintalinjaa, joka ilmenee perustuslain 106 ja 107 §:stä.

Perusoikeuksien muodollisesta korotetusta asemasta ja yksilön oikeuksia korostavasta luonteesta sekä perusoikeusmyönteisestä tulkintalinjasta seuraa, että julkisen vallan toiminnassa on kiinnitettävä erityistä huomiota ihmisten perusoikeuksien toteutumiseen. Toisaalta siihen veloitetaan myös perustuslain 22 §, jonka mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen.

Perusoikeudet ja kirjasto

Kirjaston toiminnassa perusoikeuksien toteuttaminen merkitsee sitä, että lähtökohtana kirjastopalvelujen järjestämiselle ovat kirjastolle lainsäädännössä asetut tehtävät ja ihmisten perusoikeudet, vaikka kirjaston ja sen asiakkaiden välisessä suhteessa on yksityisoikeudellisiakin piirteitä. Kirjastojen toimintaa koskevia hallintokantelupäätöksiä tarkastellen kirjastot ovat julkisessa palvelutehtävässään onnistuneet varsin hyvin.

Kirjaston toiminnasta tehdään verrattain harvoin hallintokanteluja ylimmille laillisuusvalvojille ja aluehallintovirastoille, mikä osaltaan kertoo palvelun hyvästä laadusta ja asiakkaiden oikeuksien asianmukaisesta huomioon ottamisesta. Niissä harvoissa tapauksissa, joissa kanteluja on tehty, on toisaalta lähes poikkeuksetta ollut kyse ihmisten perusoikeuksista, mikä korostaa perusoikeuksien huomioon ottamisen merkitystä kirjaston asiakaspalvelussa.

Sivistyksellisiä perusoikeuksia koskevasta perustuslain 16 §:n 2 momentista johtuu perustuslain 22 §:ää täsmentävä velvoite perusoikeuden aktiivisesta toteuttamisesta. Sen nojalla julkisen vallan on turvattava sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, jokaiselle yhtäläinen mahdollisuus kehittää itseään varattomuuden sitä estämättä. Julkisen vallan ylläpitämä kirjasto to-

teuttaa tätä perusoikeutta tarjoamalla laadukkaita kirjasto- ja tietopalveluja.

Yleiset kirjastot vahvasti lakisääteisenä peruspalveluna

Yleisten kirjastojen tehtävästä sivistyksellisten perusoikeuksien toteuttajana on tarkemmin säädetty kirjastolaissa, jonka 2 § 1 momentin mukaan kirjastojen kirjasto- ja tietopalvelujen tavoitteena on edistää väestön yhtäläisiä mahdollisuuksia sivistykseen, kirjallisuuden ja taiteen harrastukseen, jatkuvaan tietojen ja kansalaisvalmiuksien kehittämiseen, kansainvälistymiseen sekä elinikäiseen oppimiseen.

Kirjastolain nojalla kunnan tehtävänä on kirjasto- ja tietopalvelujen järjestäminen. Kunta voi lain mukaan järjestää palvelut itse taikka osittain tai kokonaan yhteistyössä muiden kuntien kanssa tai muulla tavoin. Kunta vastaa siitä, että palvelut ovat lain mukaisia.

Kirjasto- ja tietopalvelujen järjestäminen on siten perusopetuksen ohella kunnan sivistystoimen peruspalveluista vahvimmin lakisääteinen. Kirjaston ja perusopetuksen asemaa kunnallisena peruspalveluna yhdistää myös niiden maksuttomuus. Kyse on ihmisten sivistyksellisten perusoikeuksien ydinalueesta.

Yhdenvertaisuus

Tarjotessaan kirjasto- ja tietopalveluja kirjaston henkilöstön tulee ottaa huomioon perustuslain 6 §, jonka nojalla ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Yhdenvertaisuudella tarkoitetaan muodollista ja aineellista yhdenvertaisuutta, yhdenvertaista kohtelua ja lakiin perustuvaa oikeudenmukaisuuden takaamista.

Yhdenvertaisuutta täydentää perustuslain syrjintäkielto­säännös, jonka mukaan ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eriarvoiseen asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Säännöksen luettelo kielletyistä syrjintäperusteista ei ole tyhjentävä, vaan siinä

on pyritty tunnistamaan suomalaisen yhteiskunnan kannalta merkitykseltään huomattavat kielletyt erotteluperusteet.

Alkuperällä tarkoitetaan säännöksessä kansalista, etnistä ja yhteiskunnallista alkuperää. Muu henkilöön liittyvä syy voi olla esimerkiksi sukupuolinen suuntautuminen tai yhdistystoimintaan osallistuminen. Perustuslain syrjintäkielto koskee myös välillistä syrjintää eli toimenpiteitä, jotka vaikutuksiltaan johtavat syrjivään lopputulokseen.

Syrjinnän kiellolla ei ole tarkoitus poistaa ihmisten välillä luonnostaan esiintyviä eroja, vaan näihin eroihin perustuvat ei-hyväksyttävät erotelut. Olennaista on, voidaanko erottelu perustella perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttävällä tavalla. Perustelulle asetettavat vaatimukset ovat erityisesti säännöksessä lueteltujen kiellettyjen erotteluperusteiden kohdalla korkeat.

Erilliskohtelu ja kansalaisryhmien erityisasema

Myös erilliskohtelu eli segregaatio on kiellettyä, jollei sitä voida jonkun hyväksyttävän syyn perusteella pitää määrätys­ssä tilanteessa oikeutetuna. Positiivinen erityiskohtelu on sallittua silloin, kun yhdenvertaisuuden periaate edellyttää hyväksyttävän tavoitteen ja suhteellisuusperiaatteen rajoissa sellaisten erottelujen tekemistä, jotka tähtäävät yhteiskunnassa tosiasiallisesti esiintyvän syrjinnän poistamiseen parantamalla tietyn ryhmän, kuten naisten, lasten ja vähemmistöjen asemaa ja olosuhteita. Ottaen huomioon kirjaston tehtävän sivistyksellisten perusoikeuksien turvaajana onkin perusteltua, että kirjasto pyrkii toiminnassaan vähemmistöjen aseman vahvistamiseen.

Kirjaston arjessa yhdenvertaisuusperiaatteen merkitys näkyy erityisesti asiakkaiden yhdenvertaisen kohtelun ja kirjastopalvelujen yhdenvertaisen tarjoamisen vaatimuksena. Tällöin on otettava huomioon, että yhdenvertaisuus perusoikeutena Suomessa koskee kaikkia ihmisyksilöitä riippumatta siitä onko heillä Suomen kansalaisuus.

Näin ollen kirjaston käyttösäännöissä tai asiakas-palvelutilanteissa ei automaattisesti asettaa ulko-maalaisia käyttö- ja lainausoikeuden suhteen eri-arvoiseen asemaan Suomen kansalaisiin nähden.

Samoja edellytyksiä kuin Suomen kansalaisil-ta osoite- ym. yhteystietojen saamiseksi ja hen-kilöllisyyden varmistamiseksi voidaan kuitenkin vaatia. Apulaisoikeuskansleri on ratkaisuisaan 107/1/91 16.11.1992 AOK kiinnittänyt kirjas-ton huomiota käyttösäännöissä olevaan ulkomaal-aisia koskevaan epäasianmukaisuuteen, kun yli-opiston kirjasto oli edellyttänyt ulkomaalaisil-ta, lukuun ottamatta yliopiston opettajia, koti-lainaoikeuden saamiseksi hyväksyttävää takuuta.

Apulaisoikeuskanslerin mukaan periaatteessa oli hyväksyttävää, että kirjaston käyttösääntöjen kotilainausoikeutta koskevassa kohdassa otettiin huomioon se seikka, että kaikki kirjaston käyttä-jiksi tulevat eivät ehkä noudattaneet käyttösaan-töjä. Sen sijaan asianmukaista ei ollut, että sään-tö takuun vaatimisesta oli asetettu koskemaan yksinomaan ulkomaalaisia ja edellä mainitussa laajuudessa ottamatta huomioon kunkin opis-kelua tai tutkimustyötä tai muita henkilökohtai-sia olosuhteita.

Henkilökohtainen koskemattomuus

Perustuslain mukaan jokaisella on oikeus henki-lökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Henkilökohtaiseen koskematto-muuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mie-livaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustet-ta. Kirjastolaissa tai muussakaan lainsäädännös-sä ei ole säädetty kirjaston henkilöstölle oikeut-ta puuttua asiakkaiden henkilökohtaiseen koske-mattomuuteen.

Sen vuoksi esimerkiksi tilanteissa, joissa epäil-lään asiakkaan vievän luvattomasti kirjaston ai-neistoa, henkilöstö ei saa suorittaa asiakkaaseen kohdistuvaa henkilökohtaista tutkintaa asian sel-vittämiseksi. Tutkinnan voi suorittaa ainoastaan poliisiviranomainen. Kirjaston järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseksi ei myöskään ole sallittua käyttää asiakkaisiin kohdistuvia voima-

keinoja, ellei kyseessä ole rikoslain mukainen hä-tävarjelutilanne.

Puuttumista asiakkaiden henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei salli myöskään järjestyks-laki, jonka tarkoituksena on edistää järjestystä ja turvallisuutta yleisillä paikoilla. Kirjasto on lais-sa tarkoitettu yleinen paikka, koska yleisöllä on sinne pääsy.

Lain mukaan yleisellä paikalla on kielletty ylei-sen järjestyksen häiritseminen ja turvallisuuden vaarantaminen, päihdyttävän aineen nauttimi-nen, vaarallisten aineiden hallussapito, törhimi-seen soveltuvien aineiden hallussapito, toisen va-hingoittamiseen soveltuvien esineiden ja aineiden hallussapito. Järjestyslaissa mainittujen aineiden hävittäminen ja pois ottaminen on poliisiin teh-tävä eikä kirjaston henkilöstön tule siihen ryhtyä. Henkilöstöllä ei muutenkaan ole oikeutta taka-varikoida asiakkaiden omaisuutta, vaan se kuu-luu pakkokeinolain mukaan poliisin tehtäviin.

Asiakkaiden tutkinta ja voimakeinot kiellettyjä

Henkilöstöllä ei myöskään ole laissa säädettyä oi-keutta suorittaa henkilöntarkastusta, jolla tarkoi-tetaan sen tutkimista, mitä henkilöllä on vaatteis-saan tai muuten yllään. Pakkokeinolain mukaan henkilöntarkastuksen saa suorittaa vain poliisi. Tämän vuoksi kirjaston henkilöstö ei saa tyhjen-tää asiakkaiden taskuja tai tarkastaa heidän lauk-kujaan epäillessään heidän vievän luvattomasti kirjaston omaisuutta. Asiakkaan luvalla henki-löön kohdistuva tutkinta voidaan tehdä, mutta se on tehtävä tarkkaan harkiten kiinnittäen eri-tyisesti huomioita siihen, että asiakas antaa suos-tumuksensa vapaaehtoisesti.

Jos asiakas jää verekseltään kiinni varkaus- tai näpistysrikoksesta kirjastossa eikä suostu palaut-tamaan kirjaston omaisuutta, henkilöstö voi käyt-tää pakkokeinolain mukaista jokamiehen kiin-niotto-oikeutta. Paikalle tulee kuitenkin sen jäl-keen kutsua poliisi rikoksen selvittämiseksi ja sii-hen liittyvien mahdollisten pakkokeinojen suo-rittamiseksi.

Kirjaston yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseksi saatetaan joskus joutua harkitsemaan voimakeinojen käyttöä. Voimakeinojen käyttäminen merkitsee käytännössä puuttumista perustuslaissa turvattuihin yksilön perusoikeuksiin. Tämän vuoksi voimakeinojen käytön tulee perustua lakiin.

Kirjastolaissa ei ole säädetty henkilöstön oikeudesta käyttää voimakeinoja, minkä vuoksi niiden käyttöä voi perustella vain rikoslain hätävarjelusäännöksellä tai pakkotiläsäännöksellä. Aloitettun tai välittömästi uhkaavan oikeudettoman hyökkäyksen torjumiseksi tarpeellinen puolustusteko on hätävarjeluna sallittu, jollei teko ilmeisesti ylitä sitä, mitä on pidettävä kokonaisuutena arvioiden puolustettavana, kun otetaan huomioon hyökkäyksen laatu ja voimakkuus, puolustautujan ja hyökkääjän henkilö sekä muut olosuhteet. Rikoslain pakkotilaa koskevan säännös saattaisi oikeuttaa henkilöstön käyttämään voimakeinoja esimerkiksi kirjaston omaisuuden suojaamiseksi.

Yksityiselämän suoja

Perustuslaki suojaa ihmisten yksityiselämää. Sen mukaan jokaisen yksityiselämä, kunnia ja kotirauha on turvattu. Henkilötietojen suojaista säädetään tarkemmin lailla. Kirjeen, puhelun ja muun luottamuksellisen viestin salaisuus on loukkaamaton.

Kirjastossa käsitellään asiakkaiden yksityiselämän piiriin kuuluvia henkilökohtaisia oloja, esimerkiksi lainauskieltoa ja kirjastomaksujen perintää, koskevia asioita, joita ei saa lain mukaan luvattomasti ilmaista sivullisille. Kirjaston asiakasrekisteristä ei myöskään saa antaa ilman laisaa säädettyjä perusteita asiakkaiden salassa pidettäviä tietoja sivullisille.

Asiakkaan yksityisyydensuoja ei kuitenkaan estä kirjastoa antamasta perinnästä vastaavalla taholla, esimerkiksi perintätoimistolle, toimeksiannon hoitamista varten välttämättömiä tietoja. Tällaisia tietoja ovat saatavan perusteen ja velallisen yksilöinnin kannalta välttämättömät tiedot. Tietosuojalautakunnan ratkaisun (51/761/93

29.11.1993) mukaan henkilötunnusta saa käyttää perinnässä.

Lautakunta katsoi toisin kuin tietosuojavaltuutettu, että henkilötunnuksen käyttö lainaajarekisterissä oli rekisterin käyttötarkoituksen kannalta tarpeellista. Henkilötunnusta tuli voida käyttää vain lainaajakortin antamista ja lainausoikeuden lakkaamista koskevissa tilanteissa sekä perintätilanteissa.

Sananvapaus ja julkisuus

Perustuslain mukaan jokaisella on sananvapaus. Sananvapauteen sisältyy oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä. Tarkempia säännöksiä sananvapauden käyttämisestä annetaan lailla.

Lailla voidaan säätää kuvaohjelmia koskevia lasten suojelemiseksi välttämättömiä rajoituksia.

Säännöksen tarkoituksena on taata kansanvaltaisen yhteiskunnan edellytyksenä oleva vapaa mielipiteen muodostus, avoin julkinen keskustelu, joukkotiedotuksen vapaa kehitys ja moniarvoisuus sekä mahdollisuus julkiseen kritiikkiin. Apulaisoikeuskansleri (AOK 14.12.2006 Dnro 256/1/06) on pitänyt mielipiteen ilmaisun vapauden rajoittamisena sitä, että kirjastonjohtaja on kirjaston työrauhan palauttamiseksi ja säilyttämiseksi päättänyt keskeyttää turkistarhasta arvostelevan näyttelyn esillä pitämisen kirjaston tiloissa kesken ennalta sovitun näytteilläoloajan. Tapauksessa oli kyse myös siitä, että keskeyttämis päätöksen objektiivisena perusteluna ei voitu pitää pelkästään näyttelyä kohtaan esitettyä kritiikkiä.

Perustuslain sananvapaussäännöksessä tarkoitettun ennakoesteiden kiellon piiriin kuuluvat paitsi viestien sisällön ennakkotarkastus myös sananvapauteen sisältyvien oikeuksien luvanvaraiseminen samoin kuin kaikki muut ennakkollista estettä merkitsevät puuttumiset sananvapauteen. Kielto kattaa siten yleisesti kaikki sellaiset julkisen vallan toimet, joiden tarkoituksena on puuttua sananvapauden käyttämiseen ennen viestin il-

maisemista tai julkistamista. Sen sijaan säännöksellä ei ole kielletty sananvapauden käytön jälkikäteistä valvontaa esimerkiksi rikos- ja vahingonkorvauslainsäädännön keinoin.

Sananvapauden rajoitukset

Sananvapauden, kuten muidenkin perusoikeuksien, rajoituksista voidaan säätää vain eduskuntalailla. Rajoitusten tulee lisäksi olla muun ohessa tarkkarajaisia, täsmällisiä, hyväksyttäviä, välttämättömiä tavoitteen saavuttamiseksi ja laajuudeltaan oikeassa suhteessa perusoikeuksien suojaamaan oikeushyvään ja rajoituksen taustalla olevan yhteiskunnallisen intressin painoarvoon. Vastaavasti viranomaiset voivat puuttua sananvapautteen vain lain nojalla.

Laila säätämisen vaatimus sisältää lakia alemmanasteisen sääntelyn kiellon ja delegointikiellon. Sananvapauden rajoittamisesta tai sen käytämisestä ei siten lähtökohtaisesti voida säätää lakia alemmanasteisilla säännöksillä tai määräyksillä. Näin ollen esimerkiksi kirjaston käyttösäännöillä ei voida rajoittaa perustuslaillista sananvapautta.

Tässä suhteessa kirjaston käyttösäännöt voidaan rinnastaa esimerkiksi koulun järjestyssääntöihin, joita koskevassa ratkaisussaan apulaisoikeuskansleri OKV/166/1/2008 30.7.2010 otti kantaa koulun järjestyssääntöihin, joilla kiellettiin valokuvaaminen ja nauhoittaminen koulun alueella.

Rajoitus koski oppilaita ja kouluaikaa.

Apulaisoikeuskanslerin mukaan valokuvaaminen, videointi ja nauhoittaminen ovat perustuslain 12 §:n 1 momentissa tarkoitettujen sananvapauden käyttämistä. Määräys oli osa koulun järjestyssääntöä, joka oli annettu perusopetuslain 29 §:n nojalla. Pykälässä olevat säännökset järjestyssääntöjen tarkoitukselta ja niillä määrättävissä olevista asioista eivät kuitenkaan olleet sellaisia riittävän täsmällisiä ja perusoikeuksien yleiset rajoitusedellytykset muutoinkin täyttäviä säännöksiä, joiden nojalla sanotunlainen sananvapautta rajoittava määräys voitiin antaa. Määräyksestä ei myöskään

ilmennyt, miltä osin se oli välttämätön muiden perusoikeuksien turvaamiseksi. Määräys oli siten perustuslain 12 §:n 1 momentin vastainen.

Sananvapauden ongelmat kirjastotyössä

Kirjastossa sananvapauden rajoittamisen ongelmaa saatetaan joutua pohtimaan esimerkiksi kirjaston asiakastietokoneiden käytön osalta. Perustuslain ja kirjastolain nojalla kirjaston perustettava on edistää ihmisten mahdollisimman laajaa tiedonsaantia ja viestien välittämistä. Toisaalta kirjaston tulisi voida valvoa, ettei sen asiakastietokoneita käytetä sananvapautteen vedoten lainvastaisella tavalla.

Perustuslakivaliokunnan tulkinnan mukaan perustuslain sallimia ovat eräät kriminalisoinnit, joista käänteisesti seuraa rajoituksia oikeuteen ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja. Tällaisia kriminalisointeja olivat julkinen kehottaminen rikokseen, uskonrauhan rikkominen, väkivalta-kuvausten levittäminen ja sukupuolisiveellisyyttä koskevat rikokset.

Näiden rikosten estämiseksi kirjasto voi siten rajoittaa esim. esto-ohjelmia asentamalla asiakkaiden vapaata tiedonsaantia internetistä. Erityisesti lasten suojelemisen näkökulmasta rajoitusten asettaminen on mielestäni perusteltua

Oikeusturva

Perustuslain 21 §:n nojalla jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheutonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa sekä oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi.

Kirjaston toiminnassa oikeusturva perusoikeutena merkitsee sujuvan ja viivytyksettömän asiakaspalvelun lisäksi, että asiakkaan oikeuksiin ja velvollisuuksiin vaikuttavat kirjaston päätökset tehdään viivytyksettä ja hyvän hallinnon periaatteita noudattaen. Asiakkaan oikeusturvan huomioiminen päätöksenteossa ja asiakaspal-

velussa tulee varmistaa sekä muodolliselta että sisällölliseltä kannalta. Asian viivytyksetön käsittely ei saa merkitä asiakkaan oikeusturvasta tinkimistä. Asian käsittelyssä ja palvelujen järjestämisessä yleensäkin tulee ottaa huomioon myös perustuslain 22 §, jonka mukaan julkisen vallan tehtävä on turvata perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen.

Oikeusturvan ja perusoikeuksien toteuttamisen vaatimuksen tulee olla lähtökohtana myös käytännön asiakaspalvelutilanteissa, joka on ns. tosiasiallista hallintoa. Se on toimintaa, jossa hallinnon asiakas ei ole varsinaisen hallintopäätöksen teon kohteena, vaan asiakkuus syntyy kirjastopalvelujen käyttämisen kautta. Myös tosiasiallisessa hallintotoiminnassa kirjaston henkilöstö voi lain tai sen perusteella annettujen alempien normien, esimerkiksi kirjaston käyttösääntöjen, perusteella tehdä yksilöä koskevia ratkaisuja.

Käytösäännöt

Kirjastolain 10 §:n mukaan kirjastolla voi olla käytösäännöt, joissa on määräyksiä kirjaston käytöstä sekä kirjaston käyttäjien oikeuksista ja velvollisuuksista. Käytösääntöjen rikkomisesta peritään kunnan päättämät maksut, joiden tulee olla kohtuulliset suhteessa käytösääntöjen rikkomiseen.

Kirjaston käytösäännöt tulee laatia niin, että kirjaston käyttäjät voivat niiden perusteella riittävästi ennakoita on toimintansa vaikutusta asiakassuhteeseensa eli oikeuksiinsa ja velvollisuuksiinsa suhteessa kirjastoon. Tähän on kiinnittänyt huomiota Eduskunnan oikeusasiamies kahdessa ratkaisussaan (EOA 21.3.07/Dnro 4063/4/06 ja 22.9.2008/Dnro 1012/4/07).

Apulaisoikeusasiamiehen mukaan kirjastoilla on yhteiskunnassamme tärkeä ja monipuolinen sivistystehtävä ja niistä on kehittynyt monipuolisia tietopalvelukeskuksia jotka osaltaan toteuttavat julkiselle vallalle asetettua velvollisuutta tur-

vata sivistyksellisiä perusoikeuksia. Koska käytösäännöt määrittelevät tarjoajan ja asiakkaan välistä suhdetta, niillä samalla säännellään sitä, millä edellytyksillä asiakas voi kirjastopalveluja saada. Tämän vuoksi käytösääntöjen tulee perustuslain 21 §:ssä perusoikeutena turvatun oikeusturvan toteutumisen näkökulmasta olla riittävän täsmällisesti muotoiltuja, jotta kirjastopalveluiden käyttäjä voi niiden perusteella arvioida omaa toimintaansa suhteessa niihin odotuksiin, joita hänelle on asetettu.

Käytösääntöjen tulee siis olla mahdollisimman täsmällisiä ja niiden laatisemissa on kiinnitettävä huomiota hallintolain myös 9 §:n hyvän kielenkäytön vaatimukseen, jonka mukaan hallinnossa tulee käyttää asiallista, selkeää ja ymmärrettävää kieltä. Hyvin yleisellä tasolla annetut säännöt aiheuttavat helposti tulkintaongelmia. Käytösääntöjen laatisemissa on lisäksi otettava huomioon, että ne eivät saa olla ristiriidassa ihmisten perustuslaillisten oikeuksien kanssa eivätkä muutenkaan lainvastaisia. Asiakkaita tulee informoida hyvin käytösäännöistä ja niiden merkityksestä asiakassuhteessa sekä käytösääntöihin tehtäviä muutoksista.

Lähteet:

HE 309/1993. Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamiseksi <http://www.finlex.fi/fi/oikeus>

Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen Veli-Pekka. Perusoikeudet. Juva. Werner Söderström Lakitieto Oy-WSLT

Pönkä, Pasi – Willman, Petri. Käytännön perintö-opas.2005. Helsinki. Edita.

Tietoa kirjoittajasta:

Esko Lukkarinen, lakimies, OTK
email. esko.lukkarinen@avi.fi
Lounais-Suomen aluehallintovirasto